

قابلیت های نرم افزارهای کتابخانه ای در کتابخانه های مرکزی دانشگاه های شهر تهران

• علی تاجور
کارشناس ارشد علوم کتابداری و اطلاع رسانی

به نتایجی مطلوب تر، این گونه کتابخانه ها که در شهر تهران فعال هستند مورد بررسی قرار داده شده تا مشخص گردد به چه میزان از قابلیت ها و توان مندی های نرم افزارهای طراحی شده بهره می گیرند و علل عمده عدم استفاده از قابلیت های موجود در نرم افزارهای رایانه کدامند. آیا به ضعف خود نرم افزارها مربوط می شود؟ یا به عدم توانایی نیروی انسانی کتابخانه ها؟

از جمله مشکلاتی که باعث شد پژوهشگر به این موضوع هدایت شود، با وجود صرف هزینه های هنگفتی که مدیران و کتابداران برای خرید نرم افزارهای کتابخانه ای می کنند، کمتر از ۵۰ درصد از قابلیت های نرم افزارهای کتابخانه ای به کار گرفته می شود.

هم چنین مشخص شود که کتابداران مورد نظر تا چه اندازه ای با قابلیت های نرم افزارهای مذکور آشنایی دارند و از آنها در فعالیت های کتابخانه ای خود استفاده می نمایند.

تحقیق حاضر بر آن است تا در همین راستا با شیوه ای مناسب به بررسی وضعیت استفاده کتابخانه های مرکزی دانشگاه های شهر تهران از قابلیت های نرم افزارهای کتابخانه ای طراحی شده بپردازد. محقق که هم اکنون مسئول کتابخانه مرکزی کشاورزی مرکز اطلاعات و مدارک علمی وزارت جهاد کشاورزی است تمام سابقه فعالیت تخصصی خود را در حوزه سازماندهی اطلاعات و کار با نرم افزارهای کتابخانه ای سپری نموده است. از این رو به نظر می رسد که دارا بودن تخصص و عهده داری مسئولیت مستقیم عملیات فهرست نویسی، رده بندی و داده آمایی منابع اطلاعاتی، وی را از صلاحیت لازم برای پرداختن به مسائل نوین قابلیت های نرم افزارهای کتابخانه ای برخوردار ساخته و او را در دستیابی به اهداف پژوهش یاری رسانیده است.

این نرم افزارها در ایران نیز با هدف سرعت بخشیدن، دقیق تر و ساده تر کردن امور و کارکردهای کتابخانه از یک سو و بهبود خدمات و نیز افزایش توانایی استفاده کنندگان در بهره گیری از اطلاعات از

• بررسی وضعیت استفاده از قابلیت های نرم افزارهای کتابخانه ای در کتابخانه های مرکزی دانشگاه های شهر تهران (پایان نامه کارشناسی ارشد)
نگارش: سیروس داودزاده سالستانی
استاد راهنما: دکتر فهیمه باب الحوائجی
استاد مشاور: دکتر عباس حری
تهران: دانشگاه آزاد اسلامی (واحد علوم و تحقیقات)
سال تحصیلی ۱۳۸۲

با توجه به مطالعات انجام شده و اطلاعات موجود مشخص می شود که تا کنون حدوداً سه دهه از کار برد رایانه در کتابخانه های کشورهای پیشرفته به ویژه در مراکز دانشگاهی می گذرد. در این مدت تحولات و دگرگونی های اساسی و گسترده ای در به کارگیری توانایی ها و قابلیت های رایانه در امر ذخیره سازی، کنترل، جست و جویابی و اطلاعات و غیره صورت پذیرفته است. به طوری که فعالیت کتابداری و اطلاع رسانی در حوزه یاد شده دچار دگرگونی های فراوانی گردیده است.

باتوجه به مطالب ذکر شده و تأثیرات مثبتی که نرم افزارهای کتابخانه ای در روند فراهم آوری اطلاعات تا اشاعه اطلاعات ایجاد نمودند، سیل به کارگیری از آن در اکثر کتابخانه های ایران شدت گرفت. لذا هم اکنون که بیش از یک دهه از رواج نرم افزارهای کتابخانه ای در ایران می گذرد، این نرم افزارها کاربردهای وسیعی - در امور کتابخانه ای دارند بدین منظور ضروری به نظر می رسد تا میزان استفاده از قابلیت های نرم افزارهای کتابخانه ای را مورد توجه و بررسی قرار دهیم.

لازم به ذکر است با عنایت به اینکه کتابخانه های دانشگاهی از جمله کتابخانه هایی بوده اند که در به کارگیری قابلیت ها و توانایی رایانه در امور کتابخانه ای و... پیش قدم بوده اند بنابراین جهت نیل



کتابداران با قابلیت ها و امکانات نرم افزارها، مشخص نبودن مسئول نرم افزار کتابخانه، کتمان واقعیت ها در بعضی از کتابخانه ها، ترس برخی از کتابداران از روشن شدن ضعف های خود، و...

– نبود چارچوبی دقیق در دانشگاه آزاد برای کتابخانه های مرکزی.

– چون کتابخانه های مورد بررسی دارای نرم افزارهای گوناگونی (سه نوع) بودند، تجزیه و تحلیل، جمع بندی و نتیجه گیری نیز با دشواری و مشکل انجام شد، زیرا بعضی از قابلیت ها فقط مختص به نرم افزار خاصی بوده و در جمع بندی هر سه نرم افزار کار پیچیده می شد، به عنوان مثال قسمت سفارشات فقط مختص به نرم افزار جامع پارس آذرخش تحت داس است.

فصل اول که معرفی پژوهش می باشد شامل: مقدمه، بیان مسأله، سئوالات پژوهش، هدف و فایده پژوهش، فرضیه، تعاریف عملیاتی، متغیرهای اساسی و محدودیت های پژوهش است.

در فصل دوم پایان نامه، به بررسی تاریخچه طراحی و به کارگیری نرم افزارهای کتابخانه ای در جهان از دهه ۱۹۶۰ تا دهه ۱۹۸۰ و پس از آن پرداخته می شود و در ادامه، تاریخچه طراحی و به کارگیری نرم افزارهای کتابخانه ای در ایران را از سال ۱۳۶۷-۱۳۸۱ مورد مطالعه قرار می دهد. هم چنین درباره نسل های نرم افزارهای کتابخانه ای (نسل اول تا چهارم) مطالبی بیان کرده و ضمن برشمردن ویژگی ها و قابلیت های اساسی و عمومی نرم افزارهای

سوی دیگر به تدریج مراحل تکاملی خود را طی نمودند. تا اینکه هم اکنون نرم افزارهایی مانند «سیمرغ»، «پارس آذرخش تحت ویندوز» و «جامع پارس آذرخش» در بین کتابخانه های تخصصی و کتابخانه های دانشگاهی جایگاه خاصی پیدا کرده اند.

هدف از این پژوهش که به روش پیمایشی است دستیابی به میزان استفاده از قابلیت های نرم افزارهای کتابخانه ای در بخش های متعدد سازماندهی منابع، آماده سازی منابع، مجموعه سازی و امانت، شبکه، وب، مدیریت کتابخانه و جست و جوی کتابخانه های مرکزی دانشگاه های دولتی و غیردولتی شهر تهران می باشد که بالغ بر ۱۹ کتابخانه است.

از آنجا که پژوهش حاضر در نظر دارد تا میزان به کارگیری قابلیت های نرم افزارهای کتابخانه ای مورد استفاده را مشخص سازد لذا انتظار می رود تا نتایج پژوهش تا حدودی مشخص کننده نقاط ضعف و قوت عوامل متعدد کتابخانه های دانشگاهی مورد بررسی در استفاده بهینه از نرم افزارهای کتابخانه ای مورد استفاده باشد. بنابراین کتابخانه های مورد پژوهش می توانند با توجه به دستاوردها و نتایج به دست آمده از نقاط ضعف و قوت خود اطلاع حاصل نموده تا بتوانند از قابلیت ها و امکانات نرم افزارهای مورد استفاده خود بهره برداری بیشتری نمایند.

از جمله عمده ترین محدودیت هایی که محقق در تحقیق حاضر عنوان داشته می توان به موارد ذیل اشاره کرد:

– دشواری تکمیل پرسشنامه ها (به دلیل عدم آشنایی



کتابخانه‌ای می‌تواند خدمات ارجاعی خود را قوی‌تر نمایند و هم‌چنین این مسأله موجب تسریع در امر ورود اطلاعات و فهرست‌نویسی شده و در هزینه‌های اینترنتی صرفه‌جویی خواهند کرد. ۳. کتابخانه‌های مرکزی که سیستم امانت خود را به صورت دستی و یادستی - ماشینی اداره می‌کنند با الگوبرداری از کتابخانه‌های موفق در این پژوهش سیستم امانت خود را به شکل رایانه‌ای راه‌اندازی نمایند و علاوه بر امانت‌دهی کتاب‌های فارسی و لاتین دیگر منابع کتابخانه را از جمله سی‌دی، مقالات و... را نیز در سیستم نرم‌افزاری کتابخانه‌ای قرار دهند.

۴. کتابخانه‌های مرکزی که سیستم برگه‌دان را هنوز نگهداری می‌کنند، با الگوبرداری از کتابخانه‌های موفق در این پژوهش به تدریج سیستم جست‌وجوی خود را رایانه‌ای نمایند.

۵. کتابخانه‌های مرکزی به جای هزینه نمودن در تهیه مواد مصرفی از جمله کارت‌های امانت، جیب‌کتاب، کارت‌های برگه‌دان و... به خرید ابزار و تکنولوژی جدید از جمله رایانه، UPS، بارکد، بارکدخوان، چاپگر، اسکنر... جهت بهینه‌سازی امر اطلاع‌رسانی بپردازند.

۶. کتابخانه‌های مرکزی به جای تهیه دفتر ثبت به صورت دستی از خروجی دفتر ثبت نرم‌افزار استفاده کنند، هم‌چنین از خروجی به صورت گزارش‌های مدیریتی برای بخش انتخاب و سفارش نیز استفاده شود.

۷. با توجه به اینکه تمامی کتابخانه‌های مرکزی اطلاعات کتاب‌شناختی منابع خود را وارد نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای نموده‌اند، پیشنهاد می‌شود که در جهت غنی‌سازی اطلاعات خود خصوصاً پایان‌نامه‌ها گام بردارند.

۸. کتابخانه‌های مرکزی از خروجی به صورت نمایه‌های مختلف

کتابخانه‌ای که معمولاً شاخص‌های مهمی جهت ارزیابی آنها نیز محسوب می‌شوند، کارکردهای نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای در بخش‌های مختلف کتابخانه (بخش امانت و گردش مواد، بخش - فراهم‌آوری و سفارش، بخش فهرست‌نویسی و رده‌بندی، بخش فهرست‌همگانی پیوسته، بخش نشریات ادواری، بخش نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی و بخش مرجع) توضیح می‌دهد. در پایان نیز قابلیت‌های مشترک و اختصاصی هر یک از نرم‌افزارهای جامع کتابخانه‌ای پارس آذرخش (نسخه داس)، جامع کتابخانه‌ای پارس آذرخش (نسخه ویندوز) و نرم‌افزار کتابخانه‌ای سیم‌رغ از نقطه نظر مدیریت، شبکه، وب، خروجی‌ها و آماده‌سازی، جست‌وجو، امانت، سازماندهی و ورود اطلاعات شرح داده می‌شود. در فصل بعدی به روش پژوهش و گردش‌آوری اطلاعات پرداخته شده است، محقق علاوه بر روش‌شناسی مربوط به تحقیق، جامعه مورد مطالعه، شیوه نمونه‌گیری ابزارهای پیش‌بینی‌شده برای گردش‌آوری اطلاعات و روش تجزیه و تحلیل داده‌ها را مورد اشاره قرار داده است. در فصل چهارم که به تجزیه و تحلیل داده‌های پردازش‌شده ا ارائه مقدمه کوتاه به همراه جداول ارائه شده و توضیحات ذیل آن به بررسی داده‌ها، نتیجه‌گیری و پاسخ به سوالات پژوهش پرداخته است. در فصل پایانی نیز خلاصه یافته‌ها، نتیجه‌گیری و پیشنهادات پژوهش آورده شده است. از مهم‌ترین یافته‌های تحقیق حاضر می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱. کتابخانه‌های مرکزی برای انواع کاربران خود کلید و رمز تعریف نمایند، تا بر اساس سطوح مختلف دسترسی بتوانند از قابلیت‌های سیستم در سطح لازم استفاده ببرند.

۲. کتابخانه‌های مرکزی با طراحی پایگاه جهت همکاری بین

نحوه مطلوب استفاده نمی کنند. برخی از مسئولان این کتابخانه ها می پندارند که اگر سیستم نرم افزاری خود را تغییر دهند مشکل حل خواهد شد، در حالی که مشکل اصلی با توجه به مشاهدات به عمل آمده به نرم افزار مربوط نمی شود، هر چند که خود نرم افزار نیز می تواند یکی از دلایل باشد اما نیروی انسانی مسئله اصلی است و عواملی چون عدم شناخت پرسنل، بی انگیزگی، نبود سیستم تشویق و تنبیه و مدیریت نادرست و ... برمی گردد.

باتوجه به یافته های پژوهش نتیجه می گیریم که در کتابخانه های مختلف درصدی از قابلیت های نرم افزار استفاده می شود، اما استفاده از حداکثر قابلیت ها بسیار کم است.

تفاوت استفاده از این قابلیت ها به عوامل مختلفی چون متخصصان کتابخانه، سطح کاربران و ... بستگی دارد. کتابخانه های مختلف بسته به نوع نیاز یا آموزش هایی که خواسته یا ناخواسته برای آنها ارائه شده است برخی از قابلیت ها را به خوبی شناخته و به کار می گیرند. اما در بخش های دیگری که حتی ممکن است بسیار مورد نیاز آنها باشد، به دلیل عدم شناخت، علاقه مندی، یا انگیزه لازم حتی وارد هم نشده اند.

آنچه تاکیدان در مورد پایان نامه آقای داودزاده قابل ذکر است، نکات انتقادی و مطالعه میدانی و کاربردی بودن تحقیق ایشان است. در حوزه کتابداری و اطلاع رسانی ما به مطالعات اینگونه ای که ضمن بررسی یک مسأله و شناخت جنبه های مثبت و منفی به راه کارهای اجرایی و عملی برسد و به گشایش گره ای میانجامد بسیار نیاز داریم.

اعتقاد بنده این است که این پایان نامه باید به عنوان الگویی برای تحقیقات کاربردی در حوزه کتابداری و اطلاع رسانی مطرح گردد.

منابع:

۱. امامی العریضی، شهلا. (۱۳۷۶) بررسی چگونگی استفاده از رایانه در کتابخانه های تخصصی شهر تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران.
۲. داودزاده، سیروس. (۱۳۸۰)، تبدیل فهرست های دستی به فهرست های رایانه ای ... در مجموعه مقالات اولین همایش سراسری اطلاع رسانی نیروهای مسلح، تهران: دانشگاه صنعتی مالک اشتر، مرکز اطلاع رسانی و انفورماتیک، ص ۲۱۷-۲۲۹.

۳. فتاحی، رحمتا... (پاییز زمستان ۱۳۷۴)، «آشنایی با ویژگی های نظام خودکار کتابخانه»، پیام کتابخانه، دوره پنجم، شماره ۳-۴، ص ۶-۱۶.

4. Younis, Abdul-Rareq. "The effect of automated systems on Jordanian university libraries, organizational structure". Library Review. November 1999, 48(7). pp. 337-349.

برای تهیه انواع کتابشناسی و یا تصحیح اطلاعات استفاده کنند.

۹. کتابخانه های مرکزی در مواردی که تعداد رکوردهای بازیابی شده برای مراجعان زیاد است، اطلاعات مذکور را به صورت خروجی فایل متنی در داخل دیسکت تهیه و در اختیار مراجعه کننده قرار دهند.

۱۰. کتابخانه های مرکزی منابع اطلاعاتی را که هنوز وارد نرم افزار کتابخانه ای نشده است، از جمله سی دی ها... را (حتی به صورت توصیفی) وارد سیستم نمایند.

۱۱. کتابخانه های مرکزی جهت سرعت و دقت در ورود اطلاعات از بانک واژگان و بانک عبارت استفاده کنند.

۱۲. کتابخانه های مرکزی جهت فهرست نویسی و انتقال اطلاعات به مجموعه خود از انواع پایگاه های اطلاعاتی چه به صورت CD و یا در محیط وب استفاده کنند و جهت سازماندهی و انتقال اطلاعات از پایگاه های اطلاعاتی جدید، کتابخانه ها تجربیات خود را با یکدیگر مبادله کنند.

۱۳. کتابخانه های مرکزی برای تصحیح و ویرایش اطلاعات خود از قسمت ویرایش اطلاعات نرم افزار بیشترین استفاده را به جهت سرعت و دقت و یکدست سازی مجموعه خود ببرند.

۱۴. کتابخانه های مرکزی چندین فایل پشتیبان (Back-UP) از اطلاعات خود تهیه نمایند (روی دیسکت، هارد و CD)، خصوصاً فایل های مربوط به بخش امانت به دلیل تغییرات روزانه می بایستی به صورت روزانه و یا بسته به تعداد مراجعان روزی چند نوبت فایل پشتیبان تهیه شود.

۱۵. کتابخانه های مرکزی از اطلاعات نرم افزار کتابخانه ای که تحت شبکه استفاده می شود یک نسخه به صورت تک کاربر نیز تهیه نمایند تا هم به عنوان یک فایل پشتیبان قابل استفاده قرار گیرد و هم اینکه در صورت قطعی شبکه بتوانند به صورت تک کاربر حداقل استفاده را از سیستم ببرند.

۱۶. شرکت های نرم افزاری در قسمت مجموعه سازی (انتخاب و سفارشات) نرم افزار خود را خصوصاً در محیط ویندوز کامل کنند. هم چنین سیستم خود را هم در محیط شبکه و تک کاربر با یک قفل سخت افزاری طراحی نمایند و راهنماهای خود را کامل و با مثال های گویا ارائه دهند.

۱۷. شرکت های نرم افزاری در قسمت آموزش و پشتیبانی سیستم نرم افزاری خود از افرادی که اطلاعات کتابداری مناسبی دارند استفاده کنند تا هر چه بهتر و بیشتر بتوانند قابلیت های سیستم را به صورت کاربردی ارائه دهند.

کلام آخر

با توجه به تحقیق حاضر و تجزیه و تحلیل داده های توان گفت، کتابخانه های مورد بررسی حتی در بهترین شکل ممکن نیز (کتابخانه های نمونه) از تمامی قابلیت های نرم افزارها به